

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ СОЦІОЛОГІЇ

УДК 316.61

Г.І. АНДРУЩЕНКО

ПОХОДЖЕННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ДОВІРИ В СУЧАСНИХ СУСПІЛЬНИХ СИСТЕМАХ

У статті виявлено особливості структур довіри, що існують у кожному сучасному суспільстві; вивчено та проаналізовано існуючі класифікації суспільств за ступенем поширеності довіри в них; визначено сутність, причини та наслідки трансформації характеру довірчих відносин після настання світової фінансової кризи.

Ключові слова: структура довіри, сучасне суспільство, трансформація.

У процесі своєї життєдіяльності людина постійно має потребу відчувати певний ступінь довіри до оточення (родичі, колеги, керівники тощо), а також вірити в непередбачуваність та неминучість настання певних подій, що можуть її спіткати в майбутньому, тобто вірити в долю.

Такі вектори людської довіри не є дивними, адже без цих, хоча б мінімальних, ступенів довіри в суспільстві (незалежно від рівня його економічної розвиненості) втрачається відкритість між її членами, а параноя, занепокоєння та депресія набувають всеохопного характеру. Усе зазначене свідчить про актуальність теми статті..

У людської ідеї довіри є своя історія, оскільки в різні епохи різні народи сприймали її по-різному. Уявлення про довіру, яких дотримується одне покоління, можуть стати для іншого зовсім безглуздими.

Із цієї причини в кожному суспільстві існують власні структури довіри.

Мета статті – з'ясування характеру та особливостей кожної з них.

Реалізація поставленої мети передбачає вирішення таких завдань:

- виявити особливості структур довіри, що існують у кожному сучасному суспільстві;
- вивчити та проаналізувати існуючі класифікації суспільств за ступенем поширеності довіри в них;
- визначити сутність, причини та наслідки трансформації характеру довірчих відносин після настання світової фінансової кризи;
- виявити фактори впливу на загальний стан довіри в суспільстві.

Це на початку процесу становлення християнства слова “символу віри” християни виголошували не для того, щоб виразити свою згоду з певною низкою переконань. Саме слово “credere” (“вірити”), виникло швидше за все від “cor dare” (“ввіряти своє серце”), отже, можемо прослідкувати формування довіри перших християн до Бога. Вигук

“Credo!” (“Вірую!”, або, по-грецьки, “pisteno”) являв собою, перш за все, емоційне, а не інтелектуальне ставлення [1].

Відомий сучасний американський філософ, політичний економіст японського походження Ф. Фукуяма, який багато наукових праць присвятив вивченню поняття довіри, побудував класифікацію суспільств за ступенем поширеності довіри в них. Так, до групи з високим рівнем довіри він відносить ліберальні демократії (США, Німеччина, Японія), тоді як традиціоналістські держави (Китай, Мексика), деякі європейські (Франція, Італія), держави Східної Європи і колишнього СРСР він зараховує до суспільств з низьким рівнем довіри.

Як бачимо, за цією класифікацією найвищий рівень довіри мають найбільш економічно розвинені держави. Адже економічний прогрес, з погляду Ф. Фукуяма, виступає своєрідною нагородою за панування в суспільстві внутрішньої гармонії [2, с. 91].

Не можна не погодитись з науковцем і стосовно його думки про взаємозв'язок економічного устрою будь-якої держави та сформованої в ній культури.

Це є фактом, оскільки у суспільствах, де інститут сім'ї має вагомe значення, а рівень довіри між чужинцями є низьким, переважає такий тип бізнесу, як невелике сімейне підприємство. Коли ж ситуація є протилежною, у державі домінує функціонування підприємств, побудованих за позасімейним принципом.

Слід зауважити, що у вищенаведеному твердженні Ф. Фукуяма одразу ж наявна суперечність: Японія (як одна з держав з найвищим рівнем довіри) є прикладом колективістськи та державницьки орієнтованого комунітаристського суспільства, а США – прикладом індивідуалістичного [2, с. 91].

Разом з тим, незважаючи на певні розбіжності в економічному устрої, саме в США, Японії та Німеччині вперше з'явилися великі, раціонально побудовані, з професійним управлінням корпорації сучасного типу.

І все це відбулося завдяки тому, що в культурі кожної із цих держав виявлено спільну рису, яка полягала в особливому зв'язку між членами їх суспільств, сформованому на засадах високого ступеня довіри, незалежного від родинного статусу, – довіри, що стала міцним фундаментом суспільного капіталу цих держав [2, с. 104].

США з моменту свого заснування до часів Першої світової війни, ставши провідною світовою промисловою державою, ніколи не були прикладом індивідуалістичного суспільства.

Навпаки, спираючись на вагомий капітал знеособленої соціальної довіри, це суспільство було здатне створювати великі економічні структури, в яких люди, не пов'язані родинними зв'язками, могли співпрацювати заради досягнення спільних економічних цілей.

На відміну від Японії й Німеччини, у США не було свого феодального минулого, культурних традицій, здатних працювати в нову індустріальну епоху; була лише специфічна релігійна традиція [2, с. 458].

Німеччина відома наявністю великих організацій, професійним управлінням та згуртованістю їх колективів. Це означає, що в цій державі превалює колективістська природа відносин на низовому рівні, заснована на довірі. Такі довірчі відносини забезпечували більшу гнучкість, ніж існуюча в Америці [2, с. 305].

Зупиняючись на особливостях держав, рівень довіри в яких, за класифікацією Ф. Фукуяма, є низьким, першою державою розглянемо Китай.

Слід зауважити, що китайські підприємства, як правило, створюються невеликими за розміром, перебуваючи у власності сім'ї та маючи в управлінні лише її членів.

Термін існування підприємств не перевищує тривалості життя більше ніж двох-трьох поколінь. Така структура бізнесу зумовлена виключною позицією сім'ї в китайській культурі, загальною недовірою до чужинців і стійким небажанням сімей залучати їх до своєї справи.

Якщо говорити загалом про Азію, то її прийнято вважати цілісним, неподільним регіоном. Проте, повертаючись до Японії, варто відзначити її більшу схожість із США, ніж з Китаєм. Відмінності між Японією й Китаєм, особливо стосовно сімейної структури, свідчать про надзвичайний вплив японської культури на економічне життя.

В Японії, на відміну від Китаю, споконвічно розвивалася традиція сімейних уз, не заснованих на кровній спорідненості. Тому ще за часів феодалізму в організаціях відносини розвивались на засадах відданості одному феодалу, як це відбувалось у Європі.

Щодо традиційних зобов'язань, то зв'язки в японських сім'ях є менш вагомими й більш слабкими, ніж, наприклад, зв'язки у великих сім'ях центральної Італії. З емоційної точки зору, члени японських сімей мають значно менше всіляких обмежень, ніж в американських, хоча й є набагато стабільнішими [2, с. 187].

Вивчаючи характер довірчих відносин у європейських державах, Ф. Фукуяма особливе місце відводить Італії. Незважаючи на суттєві історичні, релігійні та інші розбіжності в культурі, Італія має схожість з Китаєм в деяких ключових моментах.

Так, в обох державах сім'я відіграє центральну роль у загальній соціальній структурі, що виражається в слабкості організацій, не заснованих на родинних зв'язках. Тому промислова структура Італії, як і Китаю, складається із невеликих сімейних виробництв, поєднаних складними взаємозв'язками.

В обох суспільствах дрібні сімейні підприємства організовані за мережевим принципом, а саме це дає їм змогу отримувати своєрідний економічний ефект масштабу.

Таким чином, що стосується промислової структури, а також характеру довірчих відносин, розглянуті аспекти суспільного життя Італії, як і Китаю, мають конфуціанський характер [2, с. 187].

Дослідивши суспільства з низьким рівнем довіри, Ф. Фукуяма сформулював такий постулат: у будь-якому суспільстві зі слабкими інститутами середньої ланки та низьким рівнем довіри в позасімейній сфері тенденція розподілу підприємств залежно від їх розміру повинна бути аналогічною [2, с. 187].

Настання світової фінансової кризи, у тому числі й у економічно розвинутих країнах, негативно вплинуло на стан довіри в суспільстві. Перш за все, варто підкреслити факт зміни об'єкта людської довіри.

Мова йде про те, що, якщо раніше за настання фінансової скрути людина шукала допомоги в друзів, родичів, церкви, держави, то зараз переважна більшість людей розраховує на свої власні сили, створюючи для себе певні грошові запаси, наприклад, у вигляді банківського депозиту, страхового поліса, пенсійних накопичень тощо [3].

Із цього приводу буде доречним навести думку Преподобного Іустина (Поповича). Глибоким переконанням цього сербського священнослужителя було те, що європейська людина бажає братерства, але не може його здійснити, оскільки вона сама створена на засадах егоїстичної самодостатності, що все більше й більше робить її самотньою, віддаляє від людей, і вона, по суті, живе у світі, як у пустелі [4].

Цієї думки дотримується й видатний російський письменник Ф.М. Достоевський, який вважав, що в природі західної людини задатків братерства не існує.

Існують задатки лише особисті (посилений інстинкт самозбереження, самовизначення у своєму власному Я, зіставлення цього Я з усією природою та всіма іншими людьми як чогось автономного, окремого) [4], а з такого зіставлення не може виникнути братерства, заснованого на довірі.

Отже, наука європейської людини проголосила принцип самозбереження головним принципом усього земного життя, а отже, основним принципом людської моралі.

Це означає, що коли на карту поставлене життя, то є прийнятним гріх (злочин – вбивство, розбій і навіть людожерство). Проте людина стане братом для всіх людей, коли розвине в собі почуття любові й самопожертви.

Письменник вважає, що у такому суспільстві внаслідок самодостатності кожного з його членів немає місця для Боголюдини. Тому Ф.М. Достоевський узагалі ставить під сумнів можливість європейців вірити в Божественність Іюса Христа, оскільки вся віра полягає лише в тому, щоб вірувати в їх божественність.

Водночас Ф.М. Достоевський підкреслював силу закону в європейських державах. Незважаючи на те, що добро й зло прийнято вважати явищами таємничими та складними не лише в самій людині як у особистості, а й у цілому, у людстві, у Європі добро та зло вже визначено,

зважаєно, їх розміри й ступені визначались історично мислителями людства [4].

Таким чином, у європейському суспільстві існує особливий неписаний кодекс цінностей, правила якого треба сліпо виконувати.

Як бачимо, у Європі існує велика суперечливість, яка, можливо, і є причиною падіння ступеня розвитку довірчих відносин у суспільстві. З одного боку, це пропагування самозахисту будь-якими шляхами, а з іншого – суворе законодавче покарання й залякування. Людина є фундаментом усього, але ж водночас усе вибудовано заради людини як кінцевої мети всього.

Говорячи про сучасний стан розвитку українського суспільства, варто зазначити, що криза довіри в соціальних відносинах породжена не лише фінансовою кризою в Україні. Гостра криза системи цінностей, як зазначає сучасний російський філософ Л.М. Шевченко, зумовлена ще й суперечливістю переходу від соціоцентричної системи цінностей до персонцентричної, збільшенням кількості “ступенів свободи” для вибору себе й свого життя кожним конкретним індивідом. Для багатьох людей це обертається втратою почуття особистісної цілісності, ідентичності, втратою відчуття себе суб’єктом своїх дій і вчинків. Це, у свою чергу, породжує кризу довіри, яка виявляється на всіх рівнях соціальних відносин [5, с. 46–56].

Висновки. Дослідження показало, що серед зовнішніх обставин, які справляють вплив на людину незалежно від її бажання (наприклад, вищезгадане настання фінансової кризи в державі), важливим факторами впливу на стан довіри в суспільстві виступають його національні особливості, менталітет тощо, тобто те, що формує особистість у зв’язку з історичною необхідністю. Проте, незважаючи на вплив цих факторів, засади людської довіри незалежно від типу суспільства залишаються найбільш міцними й стійкими.

Найвищий рівень довіри мають найбільш економічно розвинені держави. Існує беззаперечний взаємозв’язок економічного устрою будь-якої держави та сформованої в ній культури.

Світова фінансова криза, у тому числі й у економічно розвинених країнах, негативно вплинула на стан довіри в суспільстві, що полягає в зміні об’єкта людської довіри – від оточення до самої себе.

Отже, у сучасному суспільстві спостерігаємо наявність такого негативного явища, як втрата довіри (зневіри) до оточення та її переміщення на самого суб’єкта. Іншими словами, людські довірчі відносини зводяться до участі в них лише одного учасника, який одночасно виступає і суб’єктом, і об’єктом довіри.

Список використаної літератури

1. Армстронг К. История Бога. Тысячелетие искания в иудаизме, христианстве и исламе [Электронный ресурс] / К. Армстронг ; [пер. К. Семенова под ред. В. Трилиса и М. Добровольского]. – К.–М. : София, 2004. – Режим доступа: psylib.ukrweb.net/books/armst01/index.htm.

2. Фукуяма Ф. Доверие. Социальные добродетели и путь к процветанию : пер. с англ. / Ф. Фукуяма. – М. : АСТ : Ермак, 2004. – 730 с.

3. Хоскинг Дж. Экономика доверия [Электронный ресурс] / Дж. Хоскинг // Неприкосновенный запас. – 2010. – № 73 (5). – Режим доступа: <http://magazines.russ.ru/nz/2010/5/ho7.html>.

4. Преподобный Иустин (Попович). Достоевский о Европе и славянстве [Электронный ресурс] / Иустин Преподобный (Попович); [пер. с сербского Л.Н. Даниленко]. – Изд-во Сретенского монастыря. – 288 с. – Режим доступа: <http://www.pravoslavie.ru/sretmon/izdatel/justinpopovic-dostoevskij.htm>.

5. Шевченко Л.Н. Проблема эстетической когнитивности социальных отношений : дис. на соискание ученой степени канд. филос. наук : спец. 09.00.01 / Л.Н. Шевченко. – Краснодар, 2003. – 143 с.

Андрущенко Г.И. Происхождение и особенности формирования доверия в современных общественных системах

В статье выявлены особенности структур доверия, существующих в каждом современном обществе; изучены и проанализированы классификации обществ по степени распространенности доверия у них, определены сущность, причины и последствия трансформации характера доверительных отношений после наступления мирового финансового кризиса.

Ключевые слова: структура доверия, современное общество, трансформация.

Andrushchenko G. Origin and features of the trust formation in modern social systems

The article reveals the features of trust structures that exist in every modern society, studied and analyzed the existing classification societies, the degree of prevalence of trust in them, the essence, causes and effects a transformation of character trusting relationship after the onset of the global financial crisis.

Key words: structure of the trust, modern society, a transformation.